

چکیده

قرآن کریم مسلمانان را به وحدت و چنگ زدن به ریسمان الهی دعوت می کند و روایات اسلامی نیز بر وحدت و همگرایی هر چه بیشتر مسلمانان تأکید فراوانی دارند. سازمان کنفرانس اسلامی و اتحادیه عرب به عنوان دو نهاد فرامنطقه ای و بین المللی، در زمینه های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و ... از ظرفیت های فراوانی جهت همگرایی و وحدت بین اعضای خود و تأثیرگذاری بر تحولات نظام بین الملل برخوردارند. هدف اصلی این تحقیق بررسی نقاط اشتراک و افتراق این دو نهاد، که اعضای آنها از کشورهای مسلمان تشکیل گردیده است، طی دهه گذشته میلادی (۲۰۰۱ تا ۲۰۱۱) می باشد. همچنین با توجه به این ظرفیت های موجود، چرا در تحولات نظام بین الملل از جایگاه مناسبی برخوردار نیستند. نتایج به دست آمده نشان می دهد که کشورهای اسلامی در اکثر زمینه های قابل همکاری با یکدیگر تفرقه دارند و عواملی که می توانند باعث همگرایی آنها در سطوح مختلف شود، باعث واگرایی آنها از یکدیگر شده است.

این پایان نامه شامل پنج فصل می باشد. فصل اول به کلیات تحقیق اختصاص دارد. فصل دوم مبانی نظری شامل سازمانهای بین المللی و رهیافت واقعگرایی و همگرایی و واگرایی می باشد. فصول سوم و چهارم به معرفی سازمان کنفرانس اسلامی و اتحادیه عرب می پردازد. فصل پنجم به مقایسه عملکرد این دو نهاد منطقه ای و بین المللی و نهایتاً نتیجه گیری و فهرست منابع، اختصاص داده شده است.

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱ بیان مسأله

قلمرو عظیم جهان اسلام که حدود بیست و چهار درصد خشکی ها و فضاهای جغرافیایی جهان را دربر می گیرد، شامل پهنه وسیعی از ملت ها و فرهنگ هاست که از تجربیات تاریخی کاملاً متفاوتی برخوردارند و به جز اشتراک در باورها و اعتقادات دینی، سایر متغیرهای انسانی و طبیعی، آنها را از هم جدا ساخته است. پراکندگی جغرافیایی کشورهای اسلامی و توزیع آنها در قاره های آسیا، آفریقا و اروپا، تجربیات تاریخی متفاوت، وضعیت اقتصادی مختلف، ساختارهای متفاوت فرهنگی، قومی و زبانی و ... همگی در جهت تشدید این اختلافات میان جوامع مسلمان عمل کرده است و زمینه و بستر لازم را جهت واگرایی هرچه بیشتر این جوامع فراهم آورده است.

اندیشه تشکیل سازمان کنفرانس اسلامی را با انگیزه همبستگی اسلامی، در باورها و مبانی اعتقادی ریشه دار اسلامی باید جستجو کرد. تعالیم عالیه اسلامی و در رأس آن قرآن مجید همواره مسلمانان به اتحاد و پرهیز از تفرقه و همچنین بنای امتی واحد فرا می خواند. با تکیه بر چنین مبانی فکری و با الهام از این تعالیم ارزشمند، در واپسین سالهای دهه ۱۹۶۰ میلادی، سازمان کنفرانس اسلامی با هدف وحدت و همبستگی جهان اسلام شکل گرفت. این سازمان، یک سازمان بین المللی محسوب می شود که می تواند به عنوان مبنای همگرایی مسلمانان در جهان معاصر عمل کند.

سازمان کنفرانس اسلامی دومین سازمان بین الدولی بعد از سازمان ملل متحد و بزرگترین شکل اسلامی و تنها سازمان دولتی بین المللی محسوب می شود که دربرگیرنده کلیه کشورهای اسلامی (۵۷ کشور و نزدیک به یک سوم تعداد کشورهای عضو سازمان ملل متحد) با امکانات و منابع گسترده انرژی مادی و انسانی است. کشورهای اسلامی به لحاظ اقتصادی دارای مشخصات ویژه ای هستند و از نظر شاخص های مهم توسعه ای جزو کشورهای در حال توسعه محسوب می گردند. کشورهای در حال توسعه (کشورهای جنوب) عمده ساکنان کره زمین هستند. مساحت کل سرزمینهای کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی در حدود ۳۰/۲ میلیون کیلومتر مربع یعنی در واقع ۲۴ درصد مساحت کره زمین را دربرگرفته است. ولی از این مساحت تنها ۹ درصد این منطقه وسیع، مزروعی و حاصلخیز است و مابقی یعنی ۱۵ درصد دیگر لم یزرع و صحراهای خشک و بی آب و علف است که به همین دلیل اکثر جمعیت این کشورها در مناطق مرکزی و یا کنار رودخانه ها

سکنی گزیده اند. مجموع جمعیت کشورهای مسلمان به طور تقریبی یک میلیارد و پانصد میلیون نفر تخمین زده شده که این میزان ۱۵/۱۸ درصد جمعیت جهان را تشکیل می دهد. اگر به بررسی و تجزیه و تحلیل برخی از شاخص های رشد و توسعه اجتماعی در کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی پردازیم به سادگی می توان به سطح نسبتاً کم پیشرفت در این کشورها واقف شد. بنابراین، از نظر سطح توسعه اقتصادی، کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی عمدتاً در ردیف کشورهای جهان سوم قرار می گیرند.

مبنای اصلی تشکیل این سازمان، دین مشترک همه اعضای آن یعنی اسلام می باشد. پس، این سازمان، هم معرف کشورهای عضو و هم معرف اسلام در سطح بین المللی بوده و یک تشکل بین المللی کشورهای اسلامی برای نیل به همبستگی اسلامی به شمار می رود. این سازمان صدای مشترک جامعه اسلامی در جهان است و ناظر و مدافع حقوق مسلمانان جهان براساس ترویج فضای صلح و همکاری در بین همه مردم جهان است.

سازمان کنفرانس اسلامی به همت چند تن از سران دولتهای اسلامی در ۲۲ سپتامبر ۱۹۶۹ میلادی (اول مهرماه ۱۳۴۸ شمسی) با هدف اصلی برقراری و حفظ روابط صلح آمیز و همچنین گسترش و تقویت روابط چند جانبه بین کشورهای عضو، بنا نهاده شد. این سازمان طی چهار دهه فعالیت خود با موانع بسیاری از جمله اختلافات و نزاعهای میان کشورهای عضو، ضعف ساختاری سازمان و فقدان ضمانت های اجرایی برای مصوبات و قطعنامه های سازمان، روبرو بوده که موجب عملکرد ضعیف سازمان کنفرانس اسلامی در مدت فعالیت خود و همچنین عدم نیل به اهداف ترسیم شده از سوی اساسنامه سازمان گردیده است.

با خاتمه جنگ سرد طبعاً سازمان کنفرانس اسلامی نمی توانست خود را از اثرات شرایط جدید بین المللی و دگرگونی در ساختار و کارکرد نظام بین الملل که به دنبال پایان جنگ سرد شکل گرفته بود، برکنار نگه دارد. در نتیجه با شکل گیری شرایط جدید بین المللی، ضرورت بازسازی سازمان و تطبیق آن با شرایط نوین به منظور تقویت جایگاه آن در نظام بین المللی کنونی احساس شد. شرایط جدید، بیم ها و در عین حال امیدهایی را برای سازمان در پی داشته است.

خاتمه نظام دوقطبی در مواردی حاشیه مانور کشورهای اسلامی را محدود کرده و امکان برخی بهره برداری ها از تضاد دو بلوک را از میان برده است. نظر به چالش های موجود و به خصوص سیاست های یکسویه امریکا در ارتباط با جهان اسلام، تقویت و تثبیت نظام تک قطبی که پس از ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ میلادی سرعت شتابانی به خود گرفته است، می تواند شرایط خطرناکی را ایجاد کند. دگرگونی های اساسی در ساختار و کارکرد نظام بین الملل و تحولات عظیم در روابط بین الملل پس از حادثه ۱۱ سپتامبر و همچنین سیاستهای تهاجمی و یکسویه امریکا در ارتباط با جهان اسلام، از جهات بسیاری جهان اسلام و به ویژه سازمان کنفرانس اسلامی را تحت تأثیر قرار داده است.

اتحادیه عرب با اسم کامل اتحادیه کشورهای عربی (جامعه الدول العربیه)، یک سازمان بین المللی اسلامی و منطقه ای شامل کشورهای عمدتاً عربی جنوب غرب آسیا و شمال آفریقا است. این اتحادیه در ۲۲ مارس ۱۹۴۵ با شش عضو مؤسس یعنی مصر، عربستان، عراق، سوریه، لبنان و اردن تأسیس شد. در حال حاضر اتحادیه عرب شامل ۲۲ کشور عربی به عنوان اعضای اصلی و ۶ کشور به عنوان اعضای ناظر است.

هدف از ایجاد اتحادیه عرب دفاع از منافع کشورهای عرب، افزایش همبستگی و تقویت روابط دولتهای عربی و همکاری آنها در زمینه های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، بهداشتی، مخبراتی، امنیتی و ... است. این اتحادیه تلاش نموده است تا از طرفی به استقلال سرزمین های عرب که در گذشته زیر سلطه دولت های خارجی قرار داشتند، کمک نماید و از سوی دیگر تمامیت ارضی و استقلال دولتهای عضو را حفظ کند. لازم به ذکر است که کلیه کشورهای عضو این اتحادیه، عضو سازمان کنفرانس اسلامی نیز می باشند.

اتحادیه عرب نیز طی بیش از ۶۵ سال فعالیت خود با موانع بسیاری از جمله تعارضات فکری و ناتوانی در حل و فصل بحرانهای احتمالی خاورمیانه، اختلاف دیدگاه پیرامون چگونگی برخورد با مسأله فلسطین و صلح اعراب و اسرائیل، اختلاف نظر در ایجاد روابط اقتصادی و سیاسی با رژیم صهیونیستی، ژئوپلیتیک متفاوت، اهداف متعارض و اعتبار نامتوازن کشورهای عرب در مناسبات بین المللی و همچنین فقدان کارآمدی متناسب با اهداف اتحادیه عرب روبرو بوده است که همین

موانع باعث عدم کارایی و یا تأثیرگذاری ضعیف این اتحادیه در مسایل منطقه ای و بین المللی گردیده است.

با توجه به موارد فوق، این سؤال پیش می آید که طی یک دهه گذشته، در عملکرد سازمان کنفرانس اسلامی و اتحادیه عرب در مسایل منطقه ای و بین المللی چه اشتراکات و چه نقاط افتراقی دیده می شود؟

۲-۱ اهداف تحقیق

- ارائه مدل همگرایی جهت ارتقای کارآمدی سازمان کنفرانس اسلامی و اتحادیه عرب
- آسیب شناسی واگرایی اعضا در سازمان کنفرانس اسلامی و اتحادیه عرب
- چرایی ضعف و عدم تأثیرگذاری سازمان کنفرانس اسلامی و اتحادیه عرب بر روند تحولات بین المللی

۳-۱ اهمیت موضوع تحقیق و انگیزه انتخاب آن

سازمان کنفرانس اسلامی پس از سازمان ملل متحد یکی از بزرگترین سازمانهای موجود در جهان است. تشکلی است فرامنطقه ای که اعضای آن از چهار قاره جهان گرد هم آمده اند و در زمینه های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی از پتانسیل های بسیاری برخوردار است. فراوانی انرژی، جمعیت و سرزمین از مشخصه های بارز این سازمان می باشد. به طوری که بیش از هفتاد و پنج درصد ذخایر شناخته شده نفت و پنجاه درصد ذخایر گازی جهان، بیست درصد از گستره آبی و خاکی جهان، سی و پنج درصد قلع، بیست درصد پنبه جهان و ... در سرزمین کشورهای اسلامی قرار گرفته است. حجم مبادلات کشورهای اسلامی در سال ۱۳۸۹ بالغ بر نهصد و پنجاه میلیارد دلار بوده است که قطعاً با رشد زیادی که قیمت نفت طی سالیان اخیر داشته است، این میزان بسیار بالاتر از این مقدار است. کشورهای عضو این سازمان جمعیتی معادل یک میلیارد و پانصد میلیون نفر (معادل یک پنجم جمعیت جهان) که در اقصی نقاط جهان ساکن هستند، را در خود جای داده اند. همچنین کل

مساحت کشورهای عضو این سازمان در حدود بیست و پنج درصد مساحت کره زمین می باشد و میزان زیادی از مناطق استراتژیک جهان در قلمرو این کشورها قرار دارد؛ به طوری که مرز جهان اسلام از سواحل افریقای شمالی در اقیانوس اطلس تا شرق اندونزی امتداد می یابد.

اعضای سازمان کنفرانس اسلامی و اتحادیه عرب دارای ویژگیهای مشترکی هستند که مهمترین آنها دین اسلام می باشد و این کشورها با تکیه بر این ویژگیها می توانند در بسیاری از موارد به وحدت عملی دست یابند و این دو تشکل را به دو نهاد نیرومند و مهم بین المللی و منطقه ای تبدیل نمایند.

با توجه به چنین پتانسیل های موجود در جهان اسلام و شرایط جهانی که امروزه بر نظام بین الملل حاکم است، نقش و جایگاه سازمان کنفرانس اسلامی و اتحادیه عرب بیش از پیش برجسته تر می شود اما این دو نهاد علیرغم در اختیار داشتن امکانات و قابلیت های زیاد، تاکنون نتوانسته اند جایگاه مهم و تأثیرگذاری را در تحولات نظام بین المللی داشته باشند.

بنابراین، با توجه به مشکلات و گرفتاری هایی که در حال حاضر برخی از کشورهای اسلامی با آنها دست به گریبانند و با توجه به اهمیت سازمان کنفرانس اسلامی و اتحادیه عرب در نظام بین الملل و اینکه این دو نهاد می توانند نقش بسیار پر رنگ تری در روند تحولات جاری داشته باشند، و همچنین از آنجا که به نظر می رسد در این دوره زمانی (از سال ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۱) در این زمینه کمتر به این موضوع پرداخته شده، انگیزه ای شد تا با انتخاب این موضوع، به بررسی و تجزیه و تحلیل عملکرد این دو نهاد در نظام بین الملل به خصوص تغییرات و تحولات صورت گرفته در نظام بین الملل پس از حادثه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ پرداخته شود.

۴-۱ سؤالات و فرضیه های تحقیق

سؤال اصلی تحقیق

نقاط اشتراک و افتراق عملکرد سازمان کنفرانس اسلامی و اتحادیه عرب طی سالهای ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۱ میلادی چه بوده است؟

سؤالات فرعی

- سازمان کنفرانس اسلامی و اتحادیه عرب تا چه میزان به اهداف مندرج در اساسنامه های خود دست یافته اند؟
- مواضع سیاسی سازمان کنفرانس اسلامی و اتحادیه عرب در قبال مسایل مهم منطقه ای معاصر مرتبط با کشورهای عضو سازمان چیست؟
- موقعیت و جایگاه سازمان کنفرانس اسلامی و اتحادیه عرب در نظام بین الملل چیست؟
- چگونه سازمان کنفرانس اسلامی و اتحادیه عرب می توانند تأثیری شایسته بر روند تحولات بین الملل داشته باشند؟

فرضیه های تحقیق

فرضیه اصلی :

توجه به موضوع وحدت اسلامی، ارتقاء اسلام گرایی و همکاری اقتصادی از مواضع اشتراک سازمان کنفرانس اسلامی و اتحادیه عرب بوده است. اما سازمان کنفرانس اسلامی با توجه به حیطه کشورهای مسلمان توجه بسیاری به مسأله فلسطین نموده است و از ناسیونالیسم عربی فاصله گرفته است؛ در حالی که اتحادیه عرب همیشه دارای مبنای امنیتی بوده است.

فرضیه جانشین :

سازمان کنفرانس اسلامی و اتحادیه عرب عملکرد یکسان و مثبتی در سطح منطقه ای و بین المللی داشته و در قبال مسایل مهم منطقه ای معاصر از تعامل زیادی با یکدیگر برخوردار بوده اند.

۵-۱ متغیرها، واژه های کلیدی و تعریف مفاهیم

- **متغیر مستقل :** اختلافات داخلی، واگرایی سیاسی
- **متغیر وابسته :** عدم کارایی سازمان کنفرانس اسلامی و اتحادیه عرب

- واژه های کلیدی : سازمان کنفرانس اسلامی، اتحادیه عرب، نظام بین الملل، نظام نوین جهانی، قدرت، همگرایی و واگرایی

- تعریف مفاهیم

سازمان کنفرانس اسلامی : سازمانی است که به عنوان بزرگترین تجمع مسلمانان جهان شناخته می شود و در سال ۱۹۶۹ تأسیس گردیده است. این سازمان مهمترین چارچوب همگرایی کشورهای اسلامی است که مهمترین وظیفه خود را ایجاد همگرایی در مواضع سیاسی کشورهای اسلامی در دفاع از مقدسات اسلامی اعلام کرده است. این سازمان از ۵۷ کشور اسلامی از چهار قاره جهان تشکیل شده است.

اتحادیه عرب : اتحادیه عرب نخستین و مشهورترین سازمان بین المللی - منطقه ای است که در سراسر خاورمیانه و بخشی از افریقا گسترده شده و تمامی کشورهای عربی - اسلامی را دربر می گیرد. این اتحادیه در سال ۱۹۴۵ میلادی تأسیس شد و ۲۲ کشور عرب در آن عضویت دارند.

نظام بین الملل : نظام از مجموعه ای متغیرهای وابسته به یکدیگر تشکیل شده است و هر گونه تغییر در هر یک از عناصر متشکله نظام به سایر بخش های آن نیز سرایت می کند. نظام بین الملل، اولین بار در سال ۱۹۷۵ در کتاب نظام و فرایند در سیاست بین الملل نوشته مورتون کاپلان توضیح داده شده است. نظام بین الملل شامل کشورها، سازمانهای بین المللی و منطقه ای و همچنین شامل روابط، رفتار و کردار متقابل کشورها با یکدیگر می باشد. نظام بین الملل، محیطی است که در آن، واحدهای سیاست بین الملل عمل می کنند، به طوری که رفتارها، جهت گیری ها، نیت ها و خواسته های واحدهای مزبور از نظام بین المللی تأثیر می پذیرد. در هر عصری نظام بین الملل از ماهیت و محتوای خاص فرهنگی، ساختار اقتصادی و تقسیم قدرت سیاسی برخوردار است.

نظم نوین جهانی : روح نظم نوین جهانی در چارچوب منافع واشنگتن و غرب پایه ریزی شده است و با منافع کشورهای جهان سوم منافات دارد. نظم نوین مورد نظر آمریکا چیزی جز اصطلاح فریب دهنده افکار عمومی و چپاول منافع و ثروت کشورها را به دنبال ندارد. سرویس ها و سازمانهای جاسوسی و اطلاعاتی جهان استکبار، فعالیت ها و عملیات خود را در سراسر جهان گسترش داده و با توجه به افول ایدئولوژی کمونیسم، چرخش اهداف خود را به سوی اسلام دنبال خواهند کرد و سعی

دارند که افکار عمومی کشورهای اسلامی را از اصول و قوانین شریعت الهی منحرف نمایند. ابزارهای اطلاعاتی هم در دوران جدید شکل تازه‌ای گرفته، استفاده از سیستم‌های فنی و الکترونیکی بیش از گذشته اهمیت پیدا کرده است. با شروع جنگ خلیج فارس و حضور برتر آمریکا، جرج بوش اعلام کرد جنگ خلیج فارس نخستین آزمون برای پدیدار شدن یک نظم نوین بود، جهانی که در آن یک نظام حاکم است.

قدرت: فرهنگ زبان فارسی، واژه قدرت را در مفاهیم " توانستن " و " توانایی داشتن " که معنای مصدری آن است و " توانایی " که اسم مصدر است، به کار برده است. گاهی مترادف با کلمه " استطاعت " به کار رفته است. قدرت در اصل یک واژه عربی است که به زبان فارسی نیز انتقال یافته است.

در فرهنگ سیاسی غرب، معادل کلمه قدرت واژه‌هایی مثل Power و Authority و ... هستند. قدرت، از شمار مفاهیمی است که در همه علوم اعم از علوم اجتماعی، علوم طبیعی و دیگر علوم کاربرد دارد؛ گرچه اهمیت و محوریتی که در علم سیاست دارد، در دیگر علوم ندارد. تالکوت پارسونز، قدرت را این گونه تعریف می‌کند: « توان بسیج منابع یک جامعه برای نیل به اهدافی که بدان خاطر، احتمال به وجود آمدن یک الزام عمومی کلی می‌رود ». پولانزاس معتقد است که قدرت عبارت است از « توان یک طبقه اجتماعی برای تحقق منابع عینی ویژه خود ». ماکس وبر، جامعه شناس و دانشمند علوم سیاسی آلمانی در تعریف قدرت می‌گوید: « امکان تحمیل اراده فرد بر رفتار جمعی دیگر ». (معین الدینی، ۱۳۸۵)

همگرایی: منظور از همگرایی وضعیتی است که در آن گروه‌ها، سازمان‌ها، نهادها و یا کشورها برای حفظ منافع جمعی به همکاری گسترده با یکدیگر بپردازند و به سوی نوعی وحدت گام بردارند. در تعریفی دیگر، همگرایی عبارت از فرایندی است که طی آن دولتها یا واحدهای سیاسی مجزا از هم به صورت داوطلبانه از بخشی از اقتدار خود و اعمال آن جهت دستیابی به هدفهای مشترک صرفنظر کرده، از یک قدرت فوق ملی پیروی می‌کنند.

واگرایی : واگرایی عبارت است از این که اعضای یک واحد سیاسی یا اجتماعی نسبت به قبول اقتدار برتر خارج از چارچوب خود امتناع ورزند و به تبع از منافی که از این رهگذر به دست می آید، چشم پوشی می کنند.

۱-۶ روش تحقیق

مقایسه ای (تطبیقی)

در پژوهش مقایسه ای، به نوعی تمرکز پژوهش بر شباهت ها و تفاوت های میان واحدهاست و مهم تر از آن، مقایسه برای فهم و درک موضوع مورد بررسی جنبه اساسی دارد. البته باید توجه داشت که مقایسه، فن پژوهشی متمایزی نیست، بلکه نوعی رویکرد یا جهت گیری است که در بسیاری از انواع پژوهش ها وجود دارد. به کمک روش مقایسه ای می توان به شباهت ها و تفاوت هایی که در عرصه سیاست در میان کشورها وجود دارد پی برد و درجه خاص بودن برخی کنش های سیاسی در برخی کشورها را دریافت و از محدودیت های تعمیم مفاهیم و معیارهای جامعه خود به جوامع دیگر آگاه شد.

۱-۷ روش گردآوری اطلاعات

کتابخانه ای - مصاحبه ای

روش های کتابخانه ای در تمامی تحقیقات علمی مورد استفاده قرار می گیرد، ولی در بعضی از آنها در بخشی از فرآیند تحقیق از این روش استفاده می شود و در بعضی از آنها موضوع تحقیق از حیث روش، ماهیتاً کتابخانه ای است و از آغاز تا انتها متکی بر یافته های تحقیق کتابخانه ای است. در تحقیقاتی که ماهیت کتابخانه ای دارند تقریباً تمام تلاش محقق در کتابخانه ها صورت می پذیرد. حتی در تألیفات و تصنیفات نیز از این روش استفاده می شود .

مصاحبه روشی است که در آن اطلاعات مورد نیاز تحقیق از طریق ارتباط مستقیم بین پرسشگر و پاسخگو گردآوری می شود. در واقع، مصاحبه یک مکالمه دو طرفه است که با طرح سؤال مصاحبه گر به منظور کسب اطلاعات مربوط به تحقیق آغاز می شود. این امر می تواند بصورت رو در رو یا به

صورت ارتباط تلفنی انجام پذیرد. یکی از موارد مهم در مصاحبه آنست که سؤالات مصاحبه از پیش اندیشیده شده و تعیین شده است. مصاحبه را یکی از روش هایی دانسته اند که امکان دریافت پاسخ در آن بیش از روش های دیگر است؛ زیرا در هنگام مصاحبه، امکان تحریک آزمودنی برای دادن پاسخ وجود دارد و نیز می توان در صورت ابهام با توضیح، موضوع را روشن ساخت.

۸-۱ قلمرو تحقیق

در این تحقیق به فعالیت ها و عملکرد سازمان کنفرانس اسلامی و اتحادیه عرب از سال ۲۰۰۱ تا سال ۲۰۱۱ میلادی پرداخته شده است.

۹-۱ چارچوب نظری

نظریات مرتبط با واقعگرایی، همگرایی و واگرایی

۱۰-۱ محدودیت ها و مشکلات تحقیق

به طور کلی هر کار تحقیقی و پژوهشی به سهم خود، مسایل و مشکلاتی از جمله در رابطه با منابع مرتبط با موضوع مورد تحقیق را به دنبال دارد. در زمینه سازمان کنفرانس اسلامی هم وضعیت به همین منوال است. به نظر می رسد در این زمینه، خصوصاً دوره ریاست ایران بر سازمان و قبل از آن، منابعی به زبان فارسی توسط مؤسسات علمی و پژوهشی به چاپ رسیده است. علاوه بر آن حجم عمده ای از مطالبی که در نشریات تخصصی و علمی - پژوهشی به چاپ رسیده است، در دوره ریاست ایران بر سازمان بوده است و بعد از آن دوره به تدریج حجم مقالات ارائه شده و تعداد منابع کتابی در این زمینه رو به کاهش نهاده است؛ به طوری که در حال حاضر تحقیقات جامع و کامل پیرامون موضوع این پژوهش، یعنی عملکرد سازمان کنفرانس اسلامی و اتحادیه عرب (عملکرد سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و ...) طی ده ساله اخیر به صورت خیلی مختصر صورت گرفته است. در مورد منابع مختلف در رابطه با موضوع اتحادیه عرب، وضع خیلی وخیم تر می باشد؛ به طوری که کتاب فروشی ها و یا برخی کتابخانه های معتبر مانند کتابخانه وزارت امور خارجه منابع

کتابی جامع و کاملی در رابطه با عملکرد اتحادیه عرب در اختیار ندارند (در صورتی که در رابطه با اتحادیه اروپا منابع گوناگون و زیادی در دسترس می باشد) که همین کمبود منابع نشان دهنده این است که طی سالهای اخیر علاقه و تمایل چندانی از سوی محققان و نویسندگان نسبت به موضوع سازمان کنفرانس اسلامی و اتحادیه عرب صورت نگرفته است. به هر حال، مسأله کمبود منابع (اعم از کتاب، پایان نامه و یا مقاله) و یا به راحتی قابل دسترس نبودن آنها می تواند در کیفیت امر تحقیق تأثیر گذار باشد.

۱-۱۱ سازماندهی تحقیق

این تحقیق در پنج فصل نگاشته شده است. بدین ترتیب که در فصل اول، کلیات تحقیق شامل موارد یازده گانه تحقیق می باشد. در فصل دوم، مبانی نظری تحقیق که در مورد سازمانهای بین المللی، رهیافت واقعگرایی، همگرایی و واگرایی و روش مقایسه ای پژوهش می باشد، مورد بررسی قرار گرفته اند. در فصول سوم و چهارم، به معرفی کامل سازمان کنفرانس اسلامی و اتحادیه عرب (شامل تاریخچه تأسیس، اساسنامه، اهداف، ساختار و ...) پرداخته شده است. در فصل پنجم، عملکرد این دو نهاد بین المللی و منطقه ای به صورت مقایسه ای (تطبیقی) بررسی شده اند و در پایان، نتیجه گیری از پژوهش انجام شده و منابع مورد استفاده قرار گرفته در این تحقیق به رشته تحریر درآمده است.

فصل دوم

مبانی نظری تحقیق

۱-۲ بخش اول : سازمانهای بین المللی

برقراری صلح و امنیت جهانی و ایجاد همکاری های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی از اساسی ترین نیازها و دیرینه ترین آرزوهای بشر بوده است. اما پیشبرد هدف های صلح بین المللی و رفاه عمومی جهانیان بدون تشکیل نهادهایی که این اهداف را دنبال کنند، میسر نبوده است. (موسی زاده، ۱۳۸۹، ص ۱۱)

تکوین سازمانهای بین المللی جدید متعلق به قرن نوزدهم است اما تلاش و کوشش جدی برای توسعه و شکوفایی آنها در قرن بیستم صورت گرفت و دنبال شد. در واقع آنچه که در قرن نوزدهم صرفاً یک گرایش بود، در قرن بیستم به یک برنامه عملی منسجم مبدل گشت. (آقایی، ۱۳۸۴، ص ۱۳) در تکوین سازمانهای بین المللی چند عامل تأثیر داشته است. نخست ماهیت نظام بین الملل می باشد. عامل دیگر مربوط به عنصر جغرافیایی نظام بین الملل است. سرانجام، مقتضیات تاریخی روندی طولانی در ایجاد سازمانهای بین المللی محسوب می شوند. (ابی صعب، ۱۳۷۳، ص ۳۶)

ضرورت اجتناب از جنگ و مخاصمات بین دولتها، پیشرفت علوم و فنون، توسعه ارتباطات، بسط مناسبات تجاری و بالاخره احساسات بشر دوستانه مهمترین دلایل ایجاد، گسترش و تقویت سازمانهای بین المللی در طول قرن بیستم و سالهای اخیر بوده است. این سازمانها از ابتدای قرن بیستم، بی آنکه وقفه ای در کار بوده باشد، گسترش یافته و خصوصاً پس از جنگ جهانی دوم رشد حیرت انگیزی داشته و به همین دلیل اهمیتی فوق العاده یافته اند.

همه سازمانهای بین الدولی (حکومتی) از عضویت رسمی دولتها برخوردارند. این سازمانها به سادگی در پرتو هدف و ساختارهایشان ساخته می شوند و رویه های تصمیم گیری، به طور مشخص در اساسنامه یا معاهده احصا می شوند. نمونه های سازمانهای بین الدولی عبارتند از : سازمان ملل متحد، سازمان پیمان آتلانتیک شمالی (ناتو)، اتحادیه اروپا و اتحادیه عرب.

۱-۱-۲ تاریخچه سازمانهای بین المللی

نخستین گامهای مؤثر در جهت ایجاد سازمانهای بین المللی در قرن نوزدهم برداشته شد. چنانچه در ۱۸۶۵ اتحادیه بین المللی تلگراف و در ۱۸۷۴ اتحادیه پست تأسیس گردید. در نتیجه، فکر ایجاد

سازمانهای بین المللی که از تحقق همین اتحادیه های اداری برخاسته بود، کم کم رشد نمود و به ثمر رسید و در خدمت صلح و امنیت و همبستگی بین المللی قرار گرفت.

گرچه رؤیای تشکیل سازمانهای بین المللی به گونه ای که صلح جهانی را تأمین کند، قرن ها فکر افراد بشر را به خود مشغول کرده بود با این وجود، نظریه هایی که در این زمینه ابراز می شد از واقعیت به دور بود. در قرون هفدهم و هجدهم میلادی آثاری انتشار یافت که در تمام آنها آشکارا به ایجاد سازمانهای بین المللی اشاره شده بود. در قرن بیستم اقدامات متعددی در جهت ایجاد سازمانهای بین المللی صورت گرفت و سازمانهای بین المللی بسیاری تأسیس شدند که خصوصیتی فنی یا اداری داشتند که امروزه تحت عنوان مؤسسات خصوصی معروفند.

وظیفه اصلی سازمانهای بین المللی فراهم آوردن وسایل همکاری میان دولتها در زمینه هایی است که این همکاری منافی را برای همه یا اکثر دولتها به همراه دارد. کارکرد دیگر سازمانهای بین المللی ایجاد ارتباط بین دولتها به منظور شناسایی زمینه های همکاری بین آنهاست. به لحاظ تاریخی، اتحادیه ها و مجامع بین المللی سرآغازی برای پیدایش سازمانهای بین المللی کنونی به شمار می آیند.

۲-۱-۲ تعریف سازمانهای بین المللی

مفهوم سازمانهای بین المللی به لحاظ علمی، جدید و از مفاهیم ناشناخته در زندگی روزمره است. به طور خاص سه مفهوم مجزا از سازمانهای بین المللی به ذهن خطور می کند: نقش آنها به عنوان ابزار، به عنوان میدان و به عنوان بازیگر. سازمانهای بین المللی اغلب به عنوان ابزارهایی در نظر گرفته می شوند که دولتها از طریق آنها منافعشان را به بهترین نحو ممکن تعقیب می کنند. این فرایندهای سیاسی در درجه اول در جهت منافع قویترین دولتهای عضو هستند. ولی سازمانهای بین المللی در معنای دوم، بیش از آنکه ابزاری برای سیاست دولتها باشند به مانند یک میدان بازی هستند. طبق این مفهوم، سازمانهای بین المللی مؤسسات دائمی برای دیپلماسی کنفرانس هستند که دولتها در آنها به مبادله اطلاعات، محکوم کردن یا توجیه اعمال خاص می پردازند و استراتژی های سیاسی خود را با یکدیگر هماهنگ می سازند. تصویر سوم سازمانهای بین المللی براساس این فرضیه است که دولتها حاکمیتشان را به تجمیع و یا به تفویض می گذرانند تا جایی که سازمانهای بین المللی به خودی خود

مانند یک بازیگر گروهی عمل می کنند. با تجمع دولتها، تصمیمات از میان یا در میان سازمانهای بین المللی اتخاذ می شوند. نکته اصلی در اینجا این است که بدون وجود سازمان مناسب، تصمیمات به گونه دیگری گرفته می شود. گهگاه شورای امنیت سازمان ملل متحد را یک بازیگر سازمانی به حساب می آوریم. (ریتبرگر، ۱۳۸۹، صص ۲۶-۲۴)

حقوقدانان، عالمان علم سیاست و پژوهشگران مختلف هر کدام تعریفی از سازمانهای بین المللی ارائه داده اند.

پروفسور مادام باستید سازمانهای بین المللی را این گونه تعریف نموده است :

« سازمانهای بین المللی دولتی، تشکیلاتی هستند که به منظور برآوردن هدفهای مشترک از راه انجام یک سلسله اقدامات هماهنگ و مداوم بین دولتهای حاکم به وجود می آیند. این سازمانها داری ارکان و اختیارات مخصوص به خود هستند و از حق تصمیم گیری مستقل نیز بهره مندند.»

در تعریفی دیگر، سازمانهای بین المللی به تجمعی از دولتها اطلاق می شود که براساس یک سند تأسیس (معاهده) تشکیل می شود و اعضای آن اهداف مشترکی را در چارچوب نهادها و کارگزاری های ویژه با فعالیت مستمر و مداوم دنبال می کنند.

براساس این تعریف، ویژگی سازمانهای بین المللی به شرح زیر خلاصه می شود :

۱. سازمان بین المللی از اجتماع دولتها تشکیل می شود.

۲. سازمان بین المللی براساس یک سند تأسیس ایجاد می شود.

تصویب سند تأسیس منجر به دو امر می شود :

الف- اعلام موجودیت سازمان

ب- احراز شخصیت حقوقی و بین المللی

۳. اعضای سازمان اهداف مشترکی را دنبال می کنند.

۴. فعالیت سازمان در چارچوب ارکان و کارگزاری های خاص صورت می گیرد.

۵. فعالیت سازمان مستمر و مداوم است. (موسی زاده، ۱۳۸۹، ص ۲۴)

۲-۱-۳ صلاحیت سازمانهای بین المللی

صلاحیت، عبارت از اختیاراتی است که به موجب یک سند تأسیس به سازمان بین المللی اعطا می شود تا در چارچوب آن، به اهداف خود نایل آید. هرچند که صلاحیت یک سازمان براساس مندرجات اساسنامه آن تعیین می شود، با این حال در عمل، رجوع به صلاحیت سازمان به فراموشی سپرده می شود و سازمان در برخی موارد به اقداماتی دست می زند که صراحتاً در اساسنامه قید نشده است. (همان ص ۳۱)

در مورد صلاحیت سازمانهای بین المللی دو نظریه مطرح است :

۱. نظریه " صلاحیت تصریح شده " : به موجب این نظریه، سازمانهای بین المللی تنها در حدود اختیارات و وظایفی که صراحتاً توسط دولتهای بوجود آورنده جهت صلاحیت های ضروری در روابط بین المللی بدانها اعطا شده، اختیار دارند و خارج از آن صلاحیت دیگری ندارند. به عبارت دیگر، برای کشف صلاحیت سازمان باید از طریق تفسیر مواد و اصول اساسنامه آن سازمان عمل کرد.

پل روتر و هانس کلسن (حقوقدان اتریشی) از طرفداران این نظریه هستند. (همان، ص ۳۱)

۲. نظریه " صلاحیت ضمنی " : بر خلاف نظریه پیشین، طرفداران این نظریه معتقدند که صلاحیت و اختیارات سازمانهای بین المللی فقط محدود به موارد پیش بینی شده در اساسنامه یا سایر اسناد تأسیس آنها نیست بلکه تا آنجا صلاحیت و اختیار دارند که برای انجام اهداف و مقاصدشان لازم و ضروری است حتی اگر از موارد پیش بینی شده در اساسنامه عدول کند. پروفیسور شرمس و پروفیسور مادام باستید از طرفداران این نظریه به شمار می روند. (همان، ص ۳۲)

تصمیم گیری، مهم ترین فعالیت سازمانهای بین المللی است. جریان تصمیم گیری صرف نظر از نوع تصمیماتی که نهایتاً اتخاذ می شود، انواع محدودی دارد. اصولاً برای اتخاذ یک تصمیم می بایست زمینه حقوقی برای آن پی ریزی نمود. قدرت و توانایی سازمانهای بین المللی محدود به آن چیزی است که در اساسنامه به آن تصریح شده لذا هیچ تصمیمی نمی تواند خارج از این حیطه قانونی منشأ اثر باشد.

۲-۱-۴ عضویت، خاتمه عضویت و انحلال سازمانهای بین المللی

حق عضویت در سازمانهای بین المللی اصولاً به دولتها تعلق دارد و سایر موجودیت ها از چنین حقی به طور استثنایی و ناقص استفاده می کنند. موجودیت هایی چون نهضت های آزادیبخش می توانند از حق عضویت محدود برخوردار شوند. این موجودیت ها با انعقاد موافقت نامه ای به نام " موافقت نامه مشارکت " به عضویت ناظر یک سازمان بین المللی در می آیند. اعضای ناظر یک سازمان بین المللی صرفاً حق مشارکت در مذاکرات مطرح شده در سازمان را داشته و دارای حق شرکت در رأی گیری نیستند. (همان، ص ۳۴)

وقتی دولتی از عضویت یک سازمان بین المللی خارج می شود، معمولاً به تصمیمی که در زمان عضویتش اتخاذ شده ملزم و پایبند نمی ماند. این امر نتیجه منطقی این واقعیت است که یک سازمان بین المللی در تلاش برای دستیابی به اهداف معینی است و دولت عضو با انصراف از عضویت سازمان، خود را از این اهداف و تصمیمات مربوط به آن کنار می کشد. به عبارت ساده تر می توانیم بگوییم که یک سازمان بین المللی نمی تواند عضو سابقش را ملزم به اجرا و رعایت تصمیمات الزام آورش نماید. مگر این که با این دولت موافقت خاصی داشته باشد که چنین امری را پذیرفته باشد. البته این واقعیت که دولتی که سابقاً عضو سازمان بوده دیگر از لحاظ بین المللی متعهد به رعایت تصمیمات نیست، مانع از این نمی شود که آن دولت به طور داوطلبانه به اعمال و اجرای این قوانین اقدام کند.

وقتی که یک سازمان بین المللی منحل می شود، نظم حقوقی آن نیز پایان می گیرد. تصمیمات الزام آور در این سازمان از بین می رود و تنها بعضی از مقرراتی را که برای لازم الاجرا بودن، چه در نظم حقوقی داخلی یا نظم حقوقی سایر سازمانهای بین المللی تهیه شده اند، به قوت خود باقی می مانند.

۲-۱-۵ تعریف مزایا و انواع مزایای سازمانهای بین المللی

مزایا از حیث ماهیت حقوقی، امتیازی است که به یک دیپلمات داده می شود به طوری که سایر مردم حق استفاده از آن را ندارند. اما اگر این مزیت به آنها نیز تعلق نگیرد مانع انجام خدمات آنها نیست. بنابراین می توان مزیت دیپلماتیک را به طریقی وارد دایره نزاکت کرد؛ به این نحو که اگر دولتی از

اعطای مزایای دیپلماتیک خودداری کرد، مسئولیت بین المللی متوجه آن دولت نیست. به نظر ویلفرد جنکس، « مزایا و مصونیت ها برای جلوگیری از مداخله دولتها در امور سازمانهای بین المللی است ». (همان، ص ۴۵) مزایا انواع مختلفی دارد که عبارتند از :

۱. معافیت از عوارض و مالیات ها
۲. معافیت از حقوق گمرکی و بازرسی
۳. معافیت از مقررات بیمه های اجتماعی
۴. معافیت از خدمات شخصی

۲-۱-۶ تعریف مصونیت و انواع مصونیت های سازمانهای بین المللی

مصونیت عبارت از حقی است که به موجب قانون، دارندگان آن نسبت به کلیه اعمالی که در اجرای وظایف خود انجام می دهند از تعقیب جزایی، مدنی و اداری در امان باشند. بنابراین مصونیت دیپلماتیک جزو قواعد مسلم حقوق بین الملل است و همه دولتها ملزم به اجرای مقررات مربوطه هستند. (همان، ص ۳۹) مصونیت انواع مختلفی دارد که عبارتند از :

۱. مصونیت قضایی
۲. مصونیت اموال و اماکن سازمانهای بین المللی و هیأت دیپلماتیک
۳. مصونیت بایگانی و اسناد و آزادی ارتباطات
۴. مصونیت از تعرض
۵. پناهندگی

۲-۱-۷ طبقه بندی سازمانهای بین المللی

یکی از مشخصات جامعه بین المللی معاصر، وجود شمار زیادی سازمانهای بین المللی است. طبقه بندی این سازمانها کار چندان ساده ای نیست. مشکل از آنجا ناشی می شود که هیچ یک از طبقه بندی های موجود نمی تواند به عنوان یک طبقه بندی علمی و جامع مورد قبول واقع شود. این